

Život Isusov u najnovijoj literaturi.

Dr. Nikola Žuvić.

Isus Krist je centar čovječanstva — centar povijesnice, koja sistematski niže događaje ili hronološki ili prema njihovoj veličini. U obadva slučaja pojava Isusa Krista ostaje središtem. I svjetska je povijest neumoljivim vanjskim impulsom podijeljena na doba pred Kristom i poslije Krista. Ovom se općem zakonu pokoravaju i narodi, koji se ne klanjaju najsvjetlijoj pojavi u povijesnici, koja se je zbila u Palestini za vladanja rimskih imperatora Augusta i Tiberija. Ovi narodi imaju i vlastite date s kojima počinju brojiti. Ali te date kao i ta posebna brojenja su čisto privatnog značenja, ogradena uskim granicama dotičnog naroda. Za javnost, za svijet slijede datume, u kojima je Krist središtem. Slično je to kao i s kalendarijima. Nije tomu uzrok, što je kršćanska vlast zahvatila sve duhove čitavog svijeta kao ni najviši auktoritet Papin. Uzrok je najvažniji događaj u čovječanstvu tamo kako u zadnjem unutarnja dotjeranost, savršenstvo same stvari. Ovim se zakonima čovjek ne može oteći. Krista je nemoguće izbrisati i s Njegova položaja maknuti. Rad »prosvijetljenih« u francuskoj revoluciji jamči neuspjeh svim protivnicima.

Isus i kao čovjek je nedostiživ, a ipak uzor i onima, koji ga ne slijede. Proizveo je djela, koja ostaju osamljena po sve vijeke, zapanjuju sve ljude, a da ih nijesu kadri protumačiti. Tumače ih lajci, ali ih ne dokuče i otuda nerazriješivog problema, o kojem se mnogo raspravlja i piše i u najnovijoj literaturi. Drugima je pojava Isusova strašan trn, jer osuđuje njihovu nauku, a vječni princip: kršćanskog morala u koliziji su s njihovom etikom. Otud i spisi, koji vojuju na Krista.

Ime se Isus ne može odijeliti od Krista. On je jedinstvena pojava Bog i Čovjek, Utjelovljena Vječna Riječ. I s ovog gledišta ne postoji ni naučno nerazriješivog problema, koji bi mučili umove onih, koji vjeruju. Najviše spisa o Isusu Kristu postoji, koji su rukovodeni vjerom i ljubavlju. Sočni su, topli i uvijek donose pozitivne rezultate. Spisi vjernika, slijedili oni bilo koju metodu, uvijek su i Kristološki i Soterijaloški zajedno, jer je posljednje svrhom prvoga. »*Altissimum*« je ovo objekt, »*nam loquimur Dei sapientiam in mysterio, quae abscondita est, quam praedestinavit Deus ante saecula in gloriam nostram, quam nemo principum huius saeculi cognovit: nobis autem revelavit Deus per spiritum suum¹ mysterium, quod absconditum fuit a saeculis et generationibus, nunc autem manifestum est sanctis eius.²* Preuzvišen je nadalje taj objekt »comprehendere quae sit latitudo et longitudo et sublimitas et pro-

¹ 1 Kor. II, 7—10.

² Kolos. I, 26.

fundum.³ Ujedno je to i najugodniji argumenat »manifeste est magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum in spiritu, apparuit angelis, praedicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.⁴ Na ovo s pravom zaključuje sv. Ambrozij: »Omnia habemus in Christo. Omnis anima accedat ad eum, sive corporalibus aegra peccatis, sive clavis cupiditatis infixa, sive imperfecta adhuc sive multis iam perfecta virtutibus. Omnia Christus est nobis. Si vulnus curare desideras, medicus est: si febribus aestuas, fons est: si gravaris iniquitate, iustitia est: si auxilio indiges, virtus est: si mortem times, vita est: si caelum desideras, via est: si tenebras fugis, lux est: si cibum quaeris, alimentum est. Gustate igitur et videte, quoniam suavis est Dominus.⁵

U sljedećim retcima donijet ću kratki pregled iz najnovije literature o životu Isusovu, koliko mi je bilo zadnje vrijeme pristupačno. I sud o pojedinom piscu bit će jasan već tokom analize. Dijelim sav prikaz u dva dijela po kriteriju katoličkog principa.

I. AKATOLICI.

Franjo Depuis u svojoj knjizi, koju je izdao 1804. u Parizu⁶ izriče vrlo lagano i jednostavno, dakako bez ijednog dokaza, da su sve vjere samo različiti izrazi, odjeci, odsjevi jednog te istog mita u sunčanom ciklusu.⁷ Pisao je Depuis, što mu je bila naložila ateistička komuna, koju je u to doba imala još mnogo vlasti u Francuskoj sve od vremena velike revolucije. I sabrao je kojekuda rastresene ideje i njima negativno zaključio o historijskom bitku Isusovu. Dakako logično prema gornjem načelu. Od tada je ovo djelo rudokop za sve one, koji pišu o Isusu, a raskrstili su se s vjerom u Njega ili dobivaju naloge iz vana, od znanih faktora s već određenim ciljem. Nedostojno je po čovječiji um, napose prosvjetljeni um, da uza sav napredak i historijske vanjske dokaze — numizmatika, biblijska papirologija, identitet topografije napose iz najnovijih iskopina u Siriji, Transjordaniji i Palestini, nedostojno je čovjeka u opće, da se još upotrebljava dvolična komparativna

³ Efež. III, 18.

⁴ I Tim III, 16. — Ladisl. Lohn S. I., De Verbo Incarnato hominum Redemptore. Ad usum privatum auditorum Universitatis Gregorianaе, Romae 1930, str. 2.

⁵ Ts. 33, 9. — Isto Lohn S. Ambrosius, De Virgimbus 16, 99; P L 16, 291.

⁶ L'origine de tous les cultes ou la religion universelle.

⁷ F. Mandelli, L'esistenza di Gesù Cristo nella critica più recente. Vidi u Scuola cattolica 62 (1934) str. 38.—49. Članak sam upotrebio u svom prikazu.

historijska metoda, kojom bi htjeli preudeliti neki kršćanski ili još predkršćanski mit. Po njem ostaje Isus Krist samo religioznim simbolom u civilizaciji. Širokoj su javnosti poznata imena raznih racionalista kao Baur, Bauer, Smith, Robertson, Kalkoff, Jensen, Lublinski i drugi ateisti kao i na našoj ulici razvikani Zimmer i Alfred Jeremias.⁸ Još pred svjetski rat sabrao je sve i za redom detaljno se osvrnuo na njihove poteškoće francuski bibličista Fillion.⁹

Novim je nuhom zaodjenuo Depuisovu temu i prikazao ju svojom Arthur Drews, profesor u Carlsruhe, kad je s univerzitetne katedre naučavao, da je Krist sunčani mit, a štovanje Krista kao Spasitelja spada već u prakršćansko doba.¹⁰ Protiv tog astralnog naučavanja ustao je Alojzije Pavao Couchoud i izvrgava ga ruglu. Ali zašao je u drugu skrajnost i dao donekle principe nove kod protestanata vrlo raširene pneumatičke škole.¹¹ Čudno mu je ovo mjesto: »Isus nije mit; niti je simbol, nego une réalité spirituelle, realniji duhovnim očima nego li ikoji ograničeni bitak. Isus nije postojao. Bio je i jest. Još postaje. On je božansko biće i njegovo poznanje bilo je polaganom izradivano od kršćanske svijesti. Rodio se u vjeri, ufanju i ljubavi.¹² Dokaze za svoju tvrdnju crpi Couchoud kod sv. Pavla, gdje veli, da nije lično vidio Isusa za ovozemnog mu života. Tekstovima, kojim sv. Pavao predočuje Spasitelja u Božjem djelovanju, argumentira Couchoud povjesno, literarno. »Ne pravi Pavao nikakve iluzije na povjesnu ličnost imenom Isus. Isus Pomazanik, Sin Božji je apokaliptički heroj i predmet mističkih doživljaja. Isus je Bog misterija.¹³ Mjesta, u kojima govori sv. Pavao o Isusu kao čovjeku, rođenom od žene, potomak Abrahamov, iz kuće Davidove, umro i uskrsnuo, smutila su Couchouda i jednostavno je zanijekao autentičnost Pavlovih poslanica, kako jih u cijelosti ima sv. Crkva u kanonu. Također nije historijsko Evanđelje sv. Marka, o kojem ovise ostali Evanđeliste. Razlog je u tom, što sv. Marko referira historijske podatke, datume i čovječja djela Isusova. U zbilji pak je Markovo Evanđelje idealna pojava konkretizirana; Isus vjere, nebesko je biće prikazano čovjekom.¹⁴

⁸ Novosti o Božiću 1932. br. 355. str. 24. i 25.

⁹ L'etape du rationalisme, Paris 1911.

¹⁰ Fillion, pogl. VIII.

¹¹ Le mystère de Jesus. Paris 1924.

¹² Isti, str. 91.

¹³ Isti, str. 145.

¹⁴ Isti, uzduž djela.

¹⁵ Le problème de Jésus et les origines de Christianisme, Paris 1932, XI — 188 str. Djelo je izdano među Les oeuvres représentatives.

Pretstavnici ove teorije u Francuskoj su eksponenti nedavno utemeljene Union Rationaliste. Udruženje postavilo si je kao glavnu svrhu širiti duh i zasluge neovisne nauke. Jasno je to izraženo u letacima Bibliothèque de l'Union Rationaliste, Biblioteka publicirat će djela obradena samo s razumnog stanovišta bez obzira na dogmatsko polje. Uz par drugih djela objelodanjeno je do sada i Isusovo pitanje i počeci kršćanstva.¹⁶ To su sabrane tri konference trih autora: **Alfaric, Couchoud i Bayet**. U predgovoru se veli, da su sva tri autora radila jedan od drugog potpuno neovisno i polazila su s različitog stanovišta, a došla do istog zaključka, kad su zanijekali povjesni Isusov bitak. Knjigu lako i s pravom možemo nazvati zadnjom riječju skrajnog racionalizma.¹⁶ Knjiga jasno pokazuje, kamo dovodi hiperkritična težnja historijskog istraživanja, dok osobno ne vjerujem, da se radi o dobroj nakani. Bayet veli u uvodu, da je njihovo istraživanje znanstveno i nepristrano na temelju tekstova i bez navale na kršćanstvo. Nijesu oni krivi, što naučni rezultati nijesu ni malo povoljni po kršćanstvo. Da dokaže svoju »objektivnost i prijateljstvo« veli doslovce: »Istom kršćanstvo pobjeđuje, na smrt osuđuje pogane i sve one, koji su bili privrženi poganskom kultu. Proljeva krv Priscilianista, kroz više vijekova naoružava vjernike protiv herezika, puni tamnice, pali lomače, baca svoje privrženičke protiv islama. Pače na pragu modernog doba osuđuje protestante na galije.«¹⁷

Sam racionalista — eklektik Mauricije Goguel malo se ruga, kad veli: »Que les trois auteurs aient, comme le déclare une préface, qui a un peu l'allure d'un manifeste, voulu dégager la vérité scientifique sur des problèmes que l'on aborde trop souvent avec des idées préconçues et de préjugés sentimentaux,¹⁸ nous n'en doutons pas.«¹⁹ Program nije nov, kako si to predstavljaju pisci »et ce serait, faire preuve d'une criante injustice à l'égard de la critique du XIXe siècle que de s'imaginer qu'avant M. M. Alfred Loisy et Charles Guignebert, personne, en France n'avait scientifiquement étudié les origines du christianisme (Que l'on s'étonna même indirectement, invoqués comme patrons dans la préface d'un livre ou est exposée avec une extrême sévérité). Est — il bien sûr d'ailleurs que M. M. Alfaric et Couchoud soient aussi dégagés qu'ils le pensent d'idées préconçues et de préjugés sentimentaux.«²⁰

¹⁶ Gornja je knjiga osudena po sv. Oficiju i stavljena na indeks zabranjenih djela Acta Apost. Sedis t. VII. 1933. Alfaric je katolički svećenik i nije se pokorio pravorijeku sv. Crkve. Nakopao si je i druge kazni radi raznih svojih djela. Među ostalim i s tim, što je pokušao civilnu ženidbu. Zato je eskomuniciran qua vitandus i zabranjeno mu je nositi svećeničko odijelo. Acta Apost. Sedis od 10. VIII. 1933.

¹⁷ Le problème... str. IX.

¹⁸ Isto str. 16.

¹⁹ Revue de l'histoire des religions, Paris 1933, str. 99.

²⁰ Isto tamo.

Teorija mnogo ventilirana pred koji decenij, raspravljala se mnogo objektivnije nego li to rade sada ovi samozvani protagonisti. Pa i ako smatraju one stare rasprave bezvrijednima, morali bi ipak navesti razloge svog mišljenja. Možda zabacuju svoje preteče s razloga, jer više poštuju druge, koji se više približuju mitskim dogmama, pa i »mème M. M. Loisy et Guignebert, malgré les fleurs dont la préface les couvre, n'ont droit qu'à une pitié un peu dédaigneuse, comme les esprits déplorablement attardés, victimes, à leur insu, de je ne sais quels préjugés confessionnels.«²¹

Alfaric veli, da mu se činilo odmah iza marljivijeg proučavanja problema, da ima više jamstva, da govori temeljitije, ako zaniječe povjesni bitak Isusov, nego li, da to tvrdi.²² Iste razloge navodi kao i Couchoud. U kratko ovako rezonira: U najstarijim dokumentima, koja su najbliža vremenu, kad je nastalo kršćanstvo, nema traga o Isusu kao historijskom biću. Svi dokumenti, bili oni sveti ili profani, koji o tom govore, nemaju historijske vrijednosti. Gdje Josip Flavije u *Antiquitates Judaicae* XVIII, 3, 3, govori, kako je Pilat osudio Mesiju na smrt kao i mjesto, gdje se govori o smrti Jakova, rodaka Isusova *Ant. Jud.* XX, 9, 1. je interpolirano.²³ Svjedočanstvo Tacita i Snetonija ništa ne dokazuju, jer su ovisna o kršćanskim vrelima.²⁴ Opisi u Talmudu su nestalni, niti se po njima saznaje što stalnoga. Jednom riječju: na temelju židovskih i poganskih vrela nije moguće dokazati povjesni bitak Isusov.

Evandolja također nemaju bolje sreće i s njima se ništa ne može dokazati. Nastala su istom polovicom 2. stoljeća, a pisma Ignacijeva raznim crkvama u Maloj Aziji i u Rimu kao i Klementa Rimskog nastala su iza toga; što pokazuje sadržaj, jer se oslanjaju na Evandolja. Pisci Evandolja ne pripovijedaju stalnih činjenica. Hoće da dokažu već prije naumljene teološke teze. Ne jamče znanjem za pripovijedane činjenice, jer nijesu bili očevici događaja. Po njima ne saznajemo ništa, pače oni nijesu povjesna lica; imena su im fiktivna. Daleko su od Palestine. Neke karakteristike hebrejsštine i detalji palestinskih običaja i pejzaža samo su slabe imitacije.²⁵

Kako Alfaric postupa s Evandeljima slično radi i s poslanicama sv. Pavla. Za te veli, da su nastale, kada i *Apostolicon*, kojim se služio Marcijon u Rimu oko god. 140. za svoje teološke rasprave.²⁶ U »ovim podmetnutim« dokumentima ima vrlo malo dokaza i tako su nategnuti i nestalni, da ne dokazuju ništa o ze-

²¹ Isti, str. 100.

²² *Le problème...* str. 2.

²³ Isti str. 12. i 14.

²⁴ Str. 28—29. i 30—31.

²⁵ Isti str. 35. i 37.

²⁶ Tamo str. 43.

maljskom Isusovu životu. Više bi dokazali »dodaci« Rimske Crkve poslije god. 140., kad je uništila Marcijonovu zbirku i bila donekle prisiljena, da sama »izmisli« nove stvari već prema svom nauku.²⁷ U nijednom kršćanskom vrelu, zaključuje Alfarić, nema dokaza za povjesnost Isusove osobe.²⁸

Krist — mit ideal je Alfarićov i konačna težnja. Mit o Kristu nastao je iz želje, da se ostvare mesijanska proroštva.²⁹ Očekivanje je Mesije dalo život evanđeoskom heroju. Sabrani su mnogi proročki spisi, koji su se množili osobito poslije sužanjstva. Ovi spisi naviještaju Mesiju kao spasitelja, koji ima doći, ali nikako prije svršetka svijeta. Pa i kako se mogao Mesija pojaviti, a da ga ljudi ne primjete? To je fantazma. Ovo snatrenje, fantasma, postaje mnogima najvećom povjesnom osobom.³⁰ Alfarić sam riješava postavljenu si poteškoću na način, da vrijeđa svoje čitaoce držeći ih glupima. »Poteškoće, da Mesije nije svijet primjetio, ne mogu riješiti ljudi, koji umuju. Sasvim ju lako riješavaju vjernici. Njihova vjera daje im poticaj. Vjera nalazi hrane u kontradikcijama, koje u logici znače potpunu propast. Kršćani su uvijek, već od samog početka, govorili, da Krist niti je bio niti smio biti poznat od savremenika.«³¹

Kršćanski mit triumfira iza toga pod utjecajem gnosticizma, koji razvija ideju o dolasku jednog spasitelja sa svrhom, da oslobodi duše od materijalnih spona. Najviše je doprineslo, što se znalo i općenito vjerovalo, da bogovi — spasitelji iz misterija u opće nijesu postojali. Ideja sama potječe već iz prvog doba čovječanstva. A Isus je prikazan kao savremenik.³² Zaključak kao resume svega glasi: »Krist nije ustanovitelj kršćanstva. Rađe recimo: Kršćanstvo je progresivno rodilo pojavu Kristovu.«³³

Couchoud daje Alfarićovu razlaganju naučno obilježje. U sredinu stvari ulazi odmah u početku svoje konferencije, da najstarije Evanđelje ne govori o Kristu kao o historijskoj osobi. Uvodi

²⁷ Str. 44. Adolf Harnack u svom djelu: *Marcion. Das Evangelium vom fremden Gott*, Leipzig 1924. lijepo dokazuje, da Rimska Crkva nije ništa izmislila, nego naprotiv je Marcijon mnogo toga osakatio od tradicionalnog nauka.

²⁸ Isti str. 51. Potpuno samovoljno tumači mjesto posl. Židov. 7, 3., gdje sv. Pavao dokazuje, da je Isus Sin Božji. Ne obazire na duhovni red kao ni na tip i prototip u tumačenju mjesta u vezi s Ps. 109. (premda je ovo literarno mesijanski psalam) i uzima doslovce riječi: bez oca, bez majke, bez rodoslovlja...

²⁹ O genezi ovih proroštva ne spominje ni riječi. Zbilja: *mentita est iniquitas sibil*

³⁰ Isti str. 64.

³¹ Isti str. 65.

³² Tamo str. 71.

³³ Isti str. 74.

novo, 5. Evanđelje, koje nije došlo do nas. Da je u istinu postojalo, jasno izbija iz četirih Evanđelja, koja posjedujemo.³⁴ Marcijonovo je Evanđelje svima bilo vreloom: poznao ga je Marko, koji je Marcijona preradio; Mateju je bilo drugotnim vreloom uz Marka; Ivanu je poslužilo samo u nekim idejama; Luka ga iskoristio do skrajnosti; Luka je proširen, bolje razvijeni Marcijon.³⁵ Već je prije bilo rečeno, da je Marcijon osakatio Evanđelje sv. Luke ispuštivši sve, što bi smetalo njegovoj tezi. A ovaj pisac potpuno iskrece, pak veli, da je Luka razvio, proširio Marcijona.³⁶

Krivo se čini, kad se reče, da Marcijon u svojim spisima ne priznaje Isusa čovjekom. Harnack je dokazao, da Marcijon priznaje, kako je Isus naučavao po Galileji, činio čudesa i umro na križu. Couchoud se pozivlje na Marcijanovo naučavanje o prividnom Kristu, koji je sišao s neba.³⁷ Vraća se na svoju staru tezu i tvrdi, da najstarija vrela Isusa priznavaju samo Bogom. Isus je proglašen povjesnom osobom iz političko-vjerskih razloga istom u 2. stoljeću, da se prikrije neuspjeh židovskog ustanka i suzbije laži — mesija Bar-choba. Prije nego li su Evanđelja napisana bio je Isus neki arhandeo sna kao kod Herme, jedan tajinstveni Bog, raspet i uskrsnuo. Poznat sam opo objavi kao kod Pavla i konjanik u Otkrivenju sv. Ivana. Ovo nadnaravno biće, biće mistike i subjektivnih doživljaja prikazala su Evanđelja čovjekom.³⁸

Bayet u trećem dijelu knjige, treća konferenca, veli da kršćanstvo triumfira, dok drugi kultu propadaju u rimskom carstvu. Javno je mišljenje pogodovalo vjeri, koja naučava kao i kršćanstvo: griješan čovjek treba spasitelja i očekuje pravednika i spasitelja. Kreposti, koje kršćanstvo naučava i preporuča kao čistoća i svetost, potrebne su i odgovaraju čovječjoj naravi. Dobrima obećaje plaću, slabi su tim potaknuti, dijeli sakramente, koji djeluju sugestivno. Jer se kršćanstvo širi i zahvata sve više maha, razlog je, što naučava mnoge stvari, koje su zajedničke i drugim religijama spasa. Kršćanstvo je vjera spasa među drugim religijama spasa.³⁹

U dokaz svoje tvrdnje poređuje Bayet kršćanstvo s metrocizmom (misteriji Cibebe i Atisa) i mitracizmom (tajnama Mitre) i veli da je bit kršćanstva sva sadržana u ovim dvjema misterioznim religijama.⁴⁰

³⁴ Le problème... str. 86.

³⁵ Isto str. 92—93.

³⁶ Navedeno djelo Harnackovo: Marcion, Das Evangelium. ----- str. 253: »Marcions Evangelium ist.... ausschliesslich ein verfälschtes Lukas Evangelium.«

³⁷ Gornji str. 110.

³⁸ Isto str. 136.

³⁹ Le problème... str. 159.

⁴⁰ Str. 162. i dalje.

Je li kršćanstvo zbilja jednako karakteru u svojoj unutarnjoj biti s drugim religijama, kad je nad njima izneslo pobjedu, a bilo je inače zapostavljano kroz više stotina godina. Sad Bayet si postavlja ovu objekciju i odgovara, da je to bilo sve samo politički i dokazuje. Odavna bio je san moćnih rimskih vladara, da uvedu u čitavom imperiju jedinstvenu politiku, običaje i moral. Bilo je to jedino moguće po vjerskom jedinstvu. Službeni kult nije odgovarao težnjama i potrebama plemenitih duhova. Zato se mnogi utjecali k misterijskim religijama. Klaudije je pokušao s metroacizmom bez uspjeha s razloga, što ovaj kult nije ekskluzivan, dopušta suparnike, koji ga potkapaju. Drugi vladari isto nijesu uspjeli s mitracizmom. Konstantin »baštinik njihove tradicije traži po Isusovoj vjeri i vjersko i moralno jedinstvo carstva, koje njegovi pretšasnici nijesu uspjeli postići po vjeri Cibebe ili one Sol invictus«. ⁴¹ Konstantin bio je intolerantan. Intolerancija davala mu jamstvo pobjede, a proizlazi iz samog kršćanstva. I tako je kršćanstvo postalo najglavnijim pomagalom jedinstva u carstvu, o kojem se do njega samo sanjalo. U biti ne pobjeđuje u 4. stoljeću s Rimskom Crkvom i ideja pravednog i dobrog Boga, kao ni ideja spasenja, krštenja i pričesti, jer se sve te ideje već prije nalaze u drugim religijama spasa. Tu je ideja državne vjere, koja služi u političke svrhe; ideja nesnošljivosti, koja pravo duha podlaže sili mača. Ova dva načela, završava Bayet i tim knjiga, načela intolerancije i mača tištila su teško kroz vijekove i povijest našeg zapada«. ⁴²

Bez naučne vrijednosti i neosnovano je gornje fantaziranje. Ali jasna je slika, do kakvih pretjeranosti dovodi manija novotarenja. Neobuzdani mitomani! Trebalo bi ih pobijati s više gledišta, ali ne vrijedi, da se daje važnosti ovakvim uobraženim pojedincima, jer dokaz vjekova i milijona ljudi jači je nego li par ishitrenih plaćenika, koji će svemu svijetu dokazati zabludu, a istina je zakopana, dok je njima nije uspjelo otkriti. Kršćanstvo je od prvog početka tvrdo vjerovalo u povjesni bitak svog Početnika. Iznose se ove samovoljne naručene rekonstrukcije i neozbiljna metodika samo radi šire obavijesti. Pojednostima se pozabavio Isusovac H u b y u svojoj studiji, koja je bila štampana u E t u d e s 1932/33. ⁴³

Slobodno i samovoljno izbiranje i odbijanje dokumenata kao i proglašivanje nekih mjesta, koja nam ne pričaju, interpoliranima, kapitalna je pogriješka u metodici. Alfarić je, po riječima Hubyja, u tom bolestan; to je njegova manija, da uništava. Bez kriterija je slobodan kao onaj, koji se nalazi na izložbi samih remek-djela i nije miran, dok ne razlupa sve kipove i ne rastrga sve slike. ⁴⁴

⁴¹ Isto str. 174.

⁴² Tamo str. 187.

⁴³ Les Mythomanes de l'Union Rationaliste, M. M. Alfarić, Couchoud Bayet, Paris 1933.

⁴⁴ H u b y, str. 40.

Ozbiljna kritika, katolika i nekatolika, ne odbija svjedočanstva Josipa Flavija i rimskih pisaca. Ima ih, moramo priznati, koji dopuštaju, da je interpolirano ono mjesto u Antiq. Jud., kad govori o Isusu. Ali aprioristički dogmatizam i liberalizam ne riješava ni kritičkih ni literarnih problema. Ne poštuju se zakoni naučne vrijednosti kad se odbacuju Evanđelja. Razlog je samo taj, što su »Evanđeliste pisali s apologetskog stanovišta, da dokažu svoju tezu o čovječjem životu Isusovu.«⁴⁵ Apologetsko upotrebljavanje ne oslabljuje već zato povjesnu vrijednost predmeta ili događaja, koji je već prije dokazan. To vrijedi za Evanđelja kao za nijednu drugu knjigu.

Alfaric čudno i netočno upotrebljava analogije, kad veli, da su štovatelji bogovima misterija davali čovječiji život i povijest i ostali to drže stalnim. Ali povijest je Isusova stalna i točna kod svih Evanđelista, a život bogova u misterijima nestalan je i varira, da čitaoc uvidi već na prvi pogled, da se radi o pjesničkim izmišljotinama. Tako samo postaju različite legende o Cibeli, Atisu, Dionizu, Mitri i drugima. Još više nego previdnosti potrebno je s legendama, pa i pobožnim, da se i ne govori o legendama, o Isusu i Mariji i drugim biblijskopovjesnim licima. Ovih ne treba, tko pozna Evanđelje i ostale knjige sv. Pisma. I Huby je velik protivnik legenda. Protiv Alfarica postavlja pitanje: »Kako se usuđuju poređivati ove gipke i promjenljive oblike raznih mita sa stalnošću svijetle pojave osobe Isuso Krista?«⁴⁶ Isus se pojavio u stalno doba, živio određeno vrijeme, među poznatim ljudima i zemlji, koja je i danas pristupačna ljudima, a ne kao Buda i ostala istočna božanstva.⁴⁷

Prvi kršćani i mučenici dokazuju povjesni bitak Isusov. Nijesu trpili radi svoje fantazije. I danas ima Isus svoje iskrene prijatelje, jer je povjesna osoba.⁴⁸ Kad Isus ne bi bio postojao bilo bi i Njemu nestalo uspomene kao i o drugim božanstvima iz mitskih i legendarnih kulta. Prisposobljati Isusa s drugim fantastičnim božanstvima, nauku i diela Isusova iz Evanđelja i sramotne legende o trpljenju Atisa u metroacizmu, Janje Božje u Evanđelju sv. Ivana i Otkrivenju s Mitrom, koja ubija bika, sve je to podla hula. Ne bi mi dozvolili, da se nazove konvencionalnošću, da se simbolički govori o uskrsnuću bogova i sakramentima u obredima Mitre. Svakomu svoje! Kršćanske vlastitosti ne posuđuju se lažnim bo-

⁴⁵ Još više nego smiješne su ove tvrdnje. Glavna svrha Evanđelja kao i propovijedanja Apostolskog sadržana je u Dj. Ap. u govoru sv. Petra je Božanstvo Isusovo, jer su Židovi bili očevici tog vanrednog čovjeka i nije im toliko trebalo dokazivati. Ne ulazi se ovim u posebne svrhe i okolnosti, u kojima su Evanđelja bila napisana.

⁴⁶ *Les Mythomanes...* str. 12.

⁴⁷ Isto, str. 14. i 15.

⁴⁸ Židov. I, 1., sav Novi Zavjet, očevici i sva tradicija 20 vijekova.

govima. Žaloso je po samu nauku u vijeku naučnog napretka, kad se nepoštenim pokusima u ime kritike hoće da zasjeni Istina.

Maurice Goguel izdaje *Život Isusov*⁴⁹ kao naravni i nužni dopunjak svih dosadanih radova. Od god. 1923.—1926. izdao je pet svezaka svoje »Introduction au Nouveau Testament«, koje djelo zaprema jedno od prvih mjesta između savremenih francuskih protestantskih biblijskih djela.

Piščevo je religiozno stanovište dosta neodređeno. Relativno je umjeren u literarnoj kritici. Na drugoj strani ostavlja bez ograđivanja, što mi katolici s pravom smatramo bitno za kršćanstvo. Ništa u ovoj velikoj knjizi nema o Isusovu Božanstvu. Ni riječi o stvarnosti Isusovih čudesa i o uskrsnuću. U zadnjem svom djelu⁵⁰ pače još naglasuje svu negativnu kritiku. Zato se ne može raspravljati nihi historijski, a još manje teološki o zaključcima ovog protestantskog teologa. Na žalost, ovaj svezak imat će većeg utjecaja na nestalne krugove.

Djelo zapanjuje već na prvi pogled. Prvi dio⁵¹ je studija o vrelima. Dolazi kao dopunjak uvoda u *Novi Zavjet*, koji prema vlastitom uvjerenju mora upotpuniti. Ujedno je nužni uvod u *Život Isusov*. U VI. poglavlju kao i u predgovoru i bilješkama I. pogl. iznosi historijska načela, koja zastupa, zatim govori o svojoj metodi i granicama, u kojima je danas jedino moguće podati historiju života Isusova. Iza uvodnih pitanja u VII. i VIII. poglavlju, opis života Isusova zapravo započinje istom IX. poglavljem.⁵² Iznenađuje analistički značaj djela i velika isprekidanost. U opće bi čovjek više očekivao već u početku iza onog silnog uvoda. Mjesto jedinstvenosti, progresivnog nizanja daje Goguel kritička pitanja, rasprave različitih mišljenja i konačno postavlja pitanje: »Je li Isus bio iz plemena Judina — kuće Davidove?« i odgovara negativno, ali naravno bez dokaza. Pozitivni pak odgovor daje na upit: »Nije li rade Isus bio učenik Ivana Krstitelja i bio potpuno svladan uplivom Ivanovim, da je na koncu Ivanovu nauku uzeo za svoju.« Ovakva i slična pitanja sačinjavaju veći i glavni okvir života Isusova. Isusovoj nauci posvećuje Goguel samih 35 stranica.⁵³ Najbogatija su svakako poglavlja, gdje se govori o sinoptičkom pitanju. Govor na brdu, većinu parabola, ozdravljenja i dr. većinom ne spominje ili samo usput. To na nepristranog čitaoca djeluje i stvori nepouzdanje.

⁴⁹ *La vie de Jésus*, Bibliothèque Historique, Paris 1932, str. 586.

⁵⁰ *La foi à la resurrection de Jésus dans le christianisme primitif*, Paris 1933.

⁵¹ Poglavlja II.—IV., str. 49—168.

⁵² Str. 234.

⁵³ Isto str. 536—570.

Veliko poznavanje topografije olakočuje čitanje i slijed. Svako kritičko pitanje obrađuje s punim poznavanjem francuske i njemačke literature. Dobro pozna i navodi mnoga katolička djela. Priznaje sam, da mu je djelo više skeletično i obećaje drugi svezak, u kojem će raspraviti bit kršćanstva, koja je potpuno zanemarena u ovom djelu — rađe obilazi oko tog pitanja. Izgleda, da to ne će biti nauk Isusov, nego neka nova preradba i prikaz prvotne crkve, nova tvorevina bez evandeoskog temelja. Ovo mu je djelo po vlastitom priznanju samo pokušaj, da poda glavne crte vodilice, u kojima se razvija evandeoska povijest.⁵⁴

Glavne te ideje mogli bi ovako prikazati: Isus, ispočetka učenik Ivana Krstitelja, iznevjeruje se Ivanu, ostavlja ga, jer se ne slaže s njegovom naukom o krštenju.⁵⁵ Ivan zato smatra Isusa svojim renegatom.⁵⁶ Isus dolazi u Galileju u proljeće god. 27. naše ere malo pred žetvom i kanjo tamo ostati do rujna ili listopada iste godine.⁵⁷ Primjeti svoje uspjehe i upliv na narod. Kafarnaum si je izabrao središtem svog djelovanja i otuda eskurendo propovijeda po bližnjim i daljnjim mjestima sve do Nazareta. Opozicija se množi i širi i dolazi sve do Heroda Antipe; zato se Isus drži po strani. U rujnu ili listopadu ostavi konačno Galileju, jer mu je postalo nemoguće i tiho živjeti, a kamoli što javno raditi, zato dolazi u Judeju.⁵⁸ U Jeruzalem dođe k blagdanu Sjenica i ostane tamo do blagdana posvete hrama — encenia u prosincu god. 27.⁵⁹ Radi opozicije, koja se je pojavila i ovdje, ostavi Jerusalem i Judeju, otiđe u Pereju i ostane u vezi s učenicima. U Jeruzalem se povrati istom šest dana pred Pashu god. 28., kada je umro na križu.

Katoličkom je tumaču važno, da upozna ovo djelo radi načela u historijskoj metodi. Goguel nije ništa samostalniji od ostalih drugih tumača liberalne protestantske škole. On je pun predrasuda i po tim rasuđuje svaku stvar. Inače je jasan i sve hoće da zaobli. Baročan u traženju simetrija i stvaranju svojih hipoteza. Jasno iznosi svoja načela⁶⁰ i tijekom djela na ova upozorava. Kao najbolji oslonac za historijski život Isusov postavlja Goguel razne činjenice i nauk, koji bi bio u potpunoj opreci s vjerom prvotnog kršćanstva i djelovanjem prve crkve.⁶¹ Njegova načela psihološke rekonstrukcije kao i ona o rasuđivanju čudesa analizirao je B r a u n

⁵⁴ Uvod, str. 8—9.

⁵⁵ Tamo, str. 257.

⁵⁶ Tamo, str. 261.

⁵⁷ Tamo, str. 291.

⁵⁸ Isto, str. 293.

⁵⁹ Isto, str. 384.

⁶⁰ Isto, str. 186—187.

⁶¹ 1 Kor. XV, 3—4.

i dokazao njihovu slabost.⁶² Jednako i Lagrange,⁶³ što je Goguela jako dirnulo, da upravlja na Brauna vrlo ijedak odgovor, a da ne uspijeva dokazati baš ništa.⁶⁴ Jer je Braun katolički biblicista, koji je vrlo dobro informiran o većini djela neovisnih kritičara, analizira teorije slobodnjaka najvećom lakoćom, iznosi rezultate velikom preciznošću i u polemici uvijek ostaje na akademskoj visini.

Baldensperger k jubilarnoj proslavi godine smrti Isusove ispituje evandeosku »legendu« o praznom grobu Isusovu, kako su to našle žene prema navodu Evanđelja.⁶⁵ Svrha mu je, da ispita ostatke prvotne evandeoske tradicije i utvrdi njezinu kritičnost. I navješta drugi svezak, koji bi imao biti ovom nadopunjak.

Najprije žene, zatim učenici našli su prazan grob, jer je drugo bilo preneseno tijelo Isusovo. Baldensperger nalazi u evandeoskom opisu ostatke dviju protivnih tradicija: 1. Isus je bio površno pokopan obzirom na zabranu Mojsijevu u Deuteronomiju glede izlaganja tijela kažnjenih iza zalaza sunca. 2. Isus je bio svečano pokopan po Josipu iz Arimateje.

Dakle dva pokopa. Josip iz Arimateje dobio je tijekom večera od Pilata dozvolu, da može dignuti tijelo Isusovo iz privremenog groba i smjestiti u svoj grob, novi, uklesan u kamenu. Samo iz straha pred Židovima htio je sakriti svoj čin. Zato su žene rano u jutro trećeg dana našle otvoren i prazan grob.

Kako brani svoju teoriju? Ako je bila tajna, kako je mogla saznati i same potankosti prvotna kršćanska evandeoska tradicija? Kako nije saznala i pravi značaj svečanog pokopa po Arimatejcu? Suvišno je u pojedinosti zalaziti, jer imamo ponovno posla s nelogičkim i objesnim kriticismom, koji svoje dokaze crpi u Evanđeljima i u ovima nadalje bez dokaza pojedine tekstove odbija, druge prisvaja. Držeći se njegove teorije rekao bih samo jedno, da bi prema dvije tradicije s pravom očekivali i dva prazna Isusova groba. Inače mi možemo zamišljati, da je prva tradicija bila preinačena od ljubitelja Isusovih, koji nijesu mogli dozvoliti, da im Učitelj bude pokopan bez počasnog pogreba. Smatram jedino logičkim ovakav zaključak. Tada se i opet Baldensperger oslanja na preinačenu tradiciju. Što je kod njega stalno? Kamo idemo i kamo dolazimo po samovolji.

Satangelo profesor povjesti religija na sveučilištu u Bariju već po svojoj dužnosti bavi se filozofijom religijskih problema.

⁶² L'eclecticisme de Maurice Goguel u knjizi *Où en est le problème de Jésus*, Bruxelles 1932., str. 269—334.

⁶³ *Revue Biblique* 1932, 596—614; 1933, 569—583.

⁶⁴ *Revue d'histoire et de philosophie religieuse* XIII (1933.), str. 280—283.

⁶⁵ *Le tombeau vide*, Paris 1933. Extrait de la *Revue d'histoire et de philosophie religieuse* XII (1932), str. 413—433.

Prošle je godine objelodanio prilično obsežan život Isusov.⁶⁶ Izgleda, da se ovom knjigom dobro izmučio. Ništa ne posjeduje, čim bi se preporučio ni pisac ni njegova knjiga. Bolje bi bilo, da uopće nije ni izišla na svijetlo. Tijekom čitanja primjetio sam, da nije prešla knjiga crkvene cenzure. Spominjem to s razloga, jer sam je dobio u jednoj katoličkoj knjižari. Na upozorenje upravitelju je maknuo. Knjiga je nategnuta i vrlo prazna, da se čitaoc uvjeri odmah i lagano izreče svoj sud. Ab ovo polazi, ali ne dolazi kraju. Kao gotovu stvar iznosi, da 'su Židovi bili nomadi u Mezopotamiji.⁶⁷ Historija! Bilo Habiri ili Hibrim nazvani su potomci Tareovi već nastanjeni u Palestini. Kao narod u daljnjim vjekovima: Izraelci prije, a Židovi istom po razdiobi teokratskog kraljevstva. Zatim govori o ekletičkom sinkretizmu u židovskoj religiji i o čemu smo naučeni čitati u djelima liberalnih protestantskih kritičara dokumentista iz osamdesetih godina prošlog stoljeća. Kad hoće, da biva dubok opažač, izriče nečuvene stvari.⁶⁸

Satangelo zna sve sam nepogriješivo. Svi su drugi u zabludi. Nije židovstvo bitni oblik židovske religije, kako to svi (!) misle.⁶⁹

Ova me knjiga podsjeća na Prolegomena zur Geschichte Israel, a još više pače i tekstualno na Israelitische und jüdische Geschichte.

O samom životu Isusovu, kako ga prikazuje Satangelo mjesto prikaza rećiću samo slijedeće: Navodi mnogo Straussa i Loisyja. Sa zadnjim neprestano polemizira. Međutim mi je potpuno jasno, da mu je baš Loisy glavno vrelo i da je u svojoj knjizi iscrpio Loisyjev: L'évangile selon Marc.

Zadnje je vrijeme i u Italiji prilična propaganda albingska (valdeza) i raznih drugih sekta — polušlužbenog protestantizma. Kod svih prevladava racijonalizam, dobrim dijelom i otvoreni ateizam. Historija religije većinom stoji na pozitivističkom staništvu. Iznimke su samo katolički filozofi.

O jednako lošoj knjizi upozorio je našu javnost prof Dr. Živković u »Nedjelji« pod naslovom: Jedna nova rdava

⁶⁶ Vita di Gesù, Bari 1933., str. 241.

⁶⁷ Tamo na str. 43.: »Questo popolo (Židovi), che era un popolo pastorale disceso probabilmente dalla grande steppa asiatica attraverso l'Armenia, visse per molto tempo allo stato nomade nelle pianure desertiche della Mesopotamia, accostandosi a volte ai centri abitati o in Babilonia o a oriente della Palestina.«

⁶⁸ Isti str. 45.: »Lo Jahve del Vecchio Testamento ha perciò tutti i caratteri dell'agnostos theos dei culti esoterici.«

⁶⁹ Isto str. 51.: »L'errore commune degli esegeti è quello di considerare, di sui testi, il giudaismo come la forma essenziale della religione giudaica, mentre non è se non una soprastruttura che ha precise cause ed origini, ma profondamente ripugnante alla genuina anima di quel popolo.«

knjiga⁷⁰ s opravdanim protestom protiv tuđeg uvoza ovakve kulture: tuđe našem narodu (knjiga je pisana njemački), duhu i istini.

II. KATOLICI

Već sama činjenica, da se obrađuje život Isusov u mnogim knjigama i s raznih stanovišta dokazuje na početku iznesenu tezu, da je Isus Krist središte mišljenja svega čovječanstva. To dokazuju i sami protivnici Isusovi, pa i oni navedeni u I. dijelu ovog prikaza. To je naše mišljenje već a priori. Svrha katoličkih pisaca je dajta, veća, da Isus centar mišljenja, vjere, postane i centrom življenja, privatnog i javnog. Otuda je katoličko pisanje i rad daleko od samog teoretiziranja, je sam život, koji daje Izvor života, Isus Krist.

P. J. Huby D. I., prije spomenuti kritičar apostate Alfarica piše o velesvećeničkom i drugim govorima Isusovim poslije zadnje večere.⁷¹ Na tužbu mnogih, pa i školovanih ljudi, da ne razumiju knjiga duhovnog sadržaja, pa ni onih o životu Isusovu radi stručne terminologije, Huby hoće, da bude svima jasan. Solidan i jasan; zna sve i informiran je o svemu. Donosi tekst Ivanovih XIV.—XVII. poglavlja, komentira redak po redak kao jaču i širu parafrazu, kojom lijepo i sočno iznosi i tumači pravi evanđeoski smisao. Mnogo je lakši i pregledniji nego li opće poznato Keplerovo djelo o istom predmetu.* Tumačenje je historijsko, mjestimice teološko. Svaki je redak protumačen u svijetlu cjelokupne Ivanove nauke. Dobro fiksirana teologija pobuđuje pobožnost i združuje dušu čitaoca s onom Apostola ljubavi. Izvrsno štivo pobožnim dušama, visoko i solidno. Egzegetima poslužiti će radi sintetičke obradbe.

Jasno je piščevo stanovište i u kontroverznim pitanjima. Pranje nogu nije simbol čišćenja, nego čin poniznosti i ljubavi.⁷² Kad Isus kod Iv. XIV., 28. govori: »Pater maior me est« ne odnosi se na vječnu ovisnost o nebeskom Ocu kao na početak vječne generacije Verbi, nego na čovječju narav Isusovu.⁷³ O nacrtu, prigodi i podjelbi onih triju tema: Iv. XV, 1—17; XV, 18—XVI, 4^a; XVI, 4^b—33 hvali Huby tumačenje Lagrangeovo, ali ne izgleda, da bi se istoga držao i sam u ovom svom tumačenju.⁷⁴ U opće gaji prema Lagrangeu veliko štovanje i izražava to više puta napose u Iv. XVI, 8—11.

⁷⁰ Nedjelja VI (1934.), br. 13., str. 5.

⁷¹ *Les discours des Jésus après la Cène*, Paris 1932.

* Dr Paul Wilhelm von Kepler, Bischof von Rotterburg, *Usres Herrn Trost. Erklärung der Abschiedsreden und des hohepriesterlichen Gebetes Jesu (Jo Kap. 14—17)*. 3. Aufl., bearbeitet von Dr S. Weber, 1914. X—430 S.

⁷² Isti str. 17.

⁷³ Isti str. 71.

⁷⁴ Isti str. 74—75.

Izvršno dolazi dodatak: »La connaissance de foi dans saint Jean«, što je već bio objelodanio god. 1931. u *Recherches de Science Religieuse*. Ovamo dolazi baš na svoje pravo mjesto. Izvršno bi ova monografija poslužila u obradbi teologije sv. Ivana.

Fr. Klein izdaje luksuzno izdanja života Isusova⁷⁵ u velikom obliku misala. Pojedini su dijelovi bili već prije objelodanjeni, kao: *Jésus et ses apôtres*, *L'enfance du Christ et sa vie cache*, *Les paraboles de l'Évangiles*. S ovim je izdanjem sve upotpunjeno, a naročita je briga posvećena ilustracijama. Iza karte Palestine slijedi niz fotografija, u tekstu i izvan teksta, prema foto američke kolonije u Palestini. Snimke su mnoge iz zraka. Zatim reprodukcije mnogih umjetničkih slika o Kristu, koje se nalaze po raznim svjetskim pinakotekama. Većinom su nove i većini u javnosti nepoznate stvari: slike na staklu, freske, minijature, gravure, na platnu, drvu, kipovi i arhitektske dekoracije. Iza katakomba zastupani su svi kršćanski vijekovi do najmodernije svete umjetnosti. Evanđelje se razvija u jasnom i lijepom stilu, obrađeno s mnogo unkcije. Preko četiristofine klišeja ima knjiga, iz kojih odsjeva vjera i mističnost. Klein je naučno vrlo jak, a ovim djelom upozorava na vanjske ljepote Evanđelja (kakva razlika prema djelima, o kojima je bilo govora u I. dijelu!)

Masure, Bardy i Brilliant tri su auktora, ali bolje bi kazali tri umjetnika k sv. jubilarnog godini spasenja.⁷⁶ Kao umjetnički triptihon iznosi se redom u knjizi: *Očekivani Spasitelj*, koji se objavljuje, *Spasitelj*, koji uvijek privlači i dobro čini i *Spasitelj*, koji u nama živi.

Bardy obuhvata prvi dio. Skoro nije moglo biti opisano ljepše i zanosnije očekivanje Spasitelja u Starom Zavjetu, pa momenat, kad se objavljuje Evanđelje. Bardy pozna svu literaturu, pa i staru. U jasnoj i preglednoj sintezi ocrtava tjeskobu, čežnju i unutarnji život duša onog doba. Palestinski Židovi i oni u dijaspori, mudraci u grčkoj filozofiji, uvođenje misterija i njihovi početnici, sve nam to dokazuje »des âmes de désirs«. Očekivanje je u opće bilo loše orijentirano, ali se zapaža kod svih mnogo dobre volje, koja sama niti je znala niti je mogla sebi pomoći. Sve je očekivalo pomoć odozgo, izvan čovjeka, svijeta.

Mesure dokazuje, kako su svi kršćanski vijekovi našli odgovor i smirenost u dvojabama i teškoćama, koje su mučile ljude sve pred Kristom i danas ih imaju, koji su daleko od Krista. Riješenje je u Evanđelju. Zatim izlaže redom dobru vijest Spasitelja za dogmu, moral i sv. Sakramente.

⁷⁵ *La vie humaine et divine de Jésus-Christ Notre-Seigneur*, Paris 1933., str. 474.

⁷⁶ *Le Rédempteur*, Paris 1933., str. 234.

Brillant opisuje uprav briljantno *Christus vivit*. Spasitelj živi u nama »vit en nous par notre amour. par notre souci affectueux de l'invisible presence, par le service attentif, discret, exact, empressé, toujours inquiet de plaire davantage, que lui rend notre amoureuse servitude, par les prévenances tendres et choisies dont nous l'entourons, par notre désir incessant de faire aimer ce qu'il y a de plus aimable et notre zèle à étendre le règne le plus doux et le plus pacifique. C'est ainsi qu'il a vécu, pendant près de deux mille ans, chez ses innombrables amis. C'est ainsi qu'il vit encore, profondément.« Kad čovjek razmišlja s piscem, kako su još brojni prijatelji Kristovi u modernoj Sodom i koliko ih ima koji Ga ljube dobro, iskreno, veselo, veledušno dodeš na kraj i zatvoriš krigu opetujuć s auktorom jednu od zadnjih mu riječi: »Belle époque malgré tout.«

Pinard de la Boullay D. I. etnolog, konferencijer korizmenj u Parizu već četiri godine govori o osobi Kristovoj, promatranoj s različitog stanovišta. Hoće da postavi solidne temelje svojoj zgradi prema ruševini kritičara. Evo hrama, koji se diže. Kroz god. 1933. govorio je o *Isusovoj osobi*.

Nije potrebno napominjati konciznosti, stroge točnosti, dokaze, kojim Pinard potkrepljuje svoje konferencije, da je već svaka za sebe čitavo djelo. U tiskanim svojim korizmama auktor još pojača naučni karakter svoje riječi. K tekstu dodaje dokumentarne bilješke, koje može čitaoc slijediti u osobnom radu i studiju velikih problema, koji su ovdje kondenzirani.

Sve je jasno i jako kod kritičara i historičara Pinard d. I. Boullayea. Ali on je ovdje apostol i teolog. Redom izlaže: Bit teologije de Verbo Incarnato s motivima Utjelovljenja; otajstvo dviju naravi i jedne Osobe; otajstvo napastovanja; koncilijacija života Isusova ovdje na zemlji s vizijom blaženika i trpljenje ovdje; opravdava kult Srca Isusova. Svi su problemi sjajno izloženi i vješto uokvireni u jednoj konferenciji s priloženim bilješkama.

Oganj suklja, kad se čita *Artisan de Nazareth*, gdje govori o siromaštvu Isusovu i radu, što sve prenosi na socijalno djelovanje Crkve. Isus, poslanik Božji, koji pozivlje sve kršćane, navlastito svećenike, da rade s Njim na evanđelizaciji svega svijeta. Utjelovljena Ljubav, transcendentna, šopćenitost i svetost, htjela se asimilirati ljudima u svemu osim grijeha.

L. Cristiani dekan filozofske fakultete na katoličkom sveučilištu u Lionu kao plod tridesetgodišnjih meditacija na temelju Evanđelja izdaje djelo o Isusu Spasitelju u tri debele knjige⁷⁸ i posvećuje svoj rad Majci Božjoj. Naivno bi bilo i misliti, da uz meditaciju nije bilo

⁷⁷ *La personne de Jésus, Conférences de N. D. de Paris 1933.*

⁷⁸ *Jésu-Christ, Fils de Dieu, Sauveur, Lion 1933.* (Izdavanje Comité catholique d'apostolat par l'Évangile, 21 rue Lanterne-Lion) 3 vol. LI—428, XVI—461, 438 str.

i studija. Sve to zaobljuje sjajnom parabolom i izriče, da je Evanđelje neizmjerni ocean, a ljudi su ribari. Naučenjaci su već kroz 19 stoljeća dobro ribarili. I tu je kao i na lovu: bolji i spretniji ribar bolje i više hvata. Lovio je i pisac i evo sada daje na trg od svoje lovine.

Cristiani ovim djelom nema naučnih težnja. Sve je teološki ispravno i vrlo zgodno za šire slojeve. Velike će koristi donijeti svećenstvu. Obilno hrane ima za svakog iz ove nježne komunikacije s našim Spasiteljem, Sinom Božjim. I stručnjacima poslužiti će u meditacijama, napose u duhovnom štivu, gdje je čitaoc više pasivan.

Uvod od 51 stranice u prvom svesku i 16 u drugom čini mi se predug i prema svrsi koju si pisac postavlja, je nešto polemičan. Malo to smeta u daljnjem čitanju, jer se čovjek i tijekom samog razmatranja još uvijek bori. Dugi taj uvod napinje; čitaoc je već pripravan iza par stranica i želi, da dođe što prije u bliži i veći doticaj sa Spasiteljem. Jezik je lijep i kićen, a nadasve ističe se veliki dar opažanja i topline.

Sickenberger utemeljitelj *Biblische Zeitschrift* i dugogodišnji urednik izdao je prošle godine *Život Isusov*.⁷⁹ Ovdje je auktor povezao u jedinstvenu nit već javnosti poznatih šest svezaka, koji su bili objavljeni u *Biblische Zeitfragen* od god. 1915.—1931.

Pisac je htio osvijetliti literarni smisao evandeoskih epizoda. Uokvirio ih je historijskim i filološkim tumačenjima, koja kod njega nikad ne izostaju i zahtjeva ih sama stvar. Sickenberger je u opće priznat kao kompetentan bibličista, vanredno je upućen u sve. Jer su *Biblische Zeitfragen* određene širim slojevima, teško da ovi uvijek razumiju pisca; na čas je previsok. Tomu još više doprinosi stručna terminologija i velika »sjeverna« suhoća, koja udaljuje čitaoca od samog predmeta. Pisac daje jasan uvid u stalnu katoličku nauku. To mu je i bila svrha za čitaoce razasute između kritičara i protestanata. Izgleda, da će ovom *Životu Isusovu* slijediti drugo djelo pod širim vidikom Isusova djelovanja, kako je to zahvatio Huby, Brillant i mnogi drugi.

Adam Karlo univ. prof. u Bonnu po dosadanjim svojim djelima. Pravi izgled katolicizma kao da je htio ispraviti Harnachovo djelo iz god. 1901. *Das Wesen des Christentums*. Ovo je djelo Adamovo bilo razgrabljeno u tri izdanja. God. 1930. izdaje *Christus unser Bruder*, kojim Isusa pokazuje nama tako blizim, bratom, punim i pravim čovjekom. Najnovijim djelom ide progresivno naprijed i uzima pod općim vidikom i kao Boga, Mesiju, Posrednika između Boga i ljudi.⁸⁰ Uspjehom može pisac biti

⁷⁹ *Leben Jesu nach den vier Evangelien*, Münster 1933, str. XII—620.

⁸⁰ *Jesus Christus*, Augsburg 1933, u 8 str. 338.

zadovoljan ništa manje nego s prošlim djelima. Adam je poznati konferencijer i sva djela su mu sabrane konference. Raspravlja uvijek najsavremenija pitanja i u vrlo pristupačnoj formi. Ova knjiga sadržaje, kako sam veli u uvodu konference na univerzitetnim ljetnim tečajevima u Salzburgu iz godine 1931. i večernja predavanja na sveučilištu u Tübingenu.

Kroz 20 stoljeća Isus Krist priznavao je Bogom i Spasiteljem od nebrojenih generacija. Ta je vjera na žalost potvrđena i otpadima mnogih. Brojni neprijatelji usuđuju se Isusu nijekati i historijski Mu bitak ili skinuti Mu misiju. Zato piše Dr Adam svoju knjigu, koja je prava apologija Isusova i Njegove misije. Poznate su piscu sve borbe i najsavremeniji historijski, filozofski, teološki i socijalni sistemi.

Misterij Kristov je u tom, što je On Bog—Čovjek, Isus Krist. Ovo je jedina Božja pojava u čovječjoj prirodi i teologija joj ispituje narav. Spada u apologetiku.

Vjera u Riječ Božju, po kojoj je sve stvoreno, nije potpuno nepoznata ni nekim poganima svijetlijeje uma, priznaje Dr. Adam. Isus, po svom jedinstvu i krepošću vanrednog jedinstva s Bogom, poslije utjelovljenja, smrti i uskruća postao je našim Posrednikom s Bogom, Otkupiteljem našim. Ovdje auktor isključuje u kratko krive probleme liberalnih protestanata: Isusov problem samo čovjek i mistične težnje drugih, koji isključuju čovječji udio u tajni otkupljenja. Bitno obilježje naše vjere, na kojem se osniva sva grada našeg opravdanja je osoba Isusa Krista i Njegovo svjedočanstvo o Sebi je naš glavni dokaz pred historijom. Nije to lagano u naše doba, kad »prosvijetljeni« pozitiviste i kritičari zatvaraju i svoje i tuđe duše ograđujući se unaprijed pred vrhunarnim. Zato pisac ovdje raspravlja o umskom djelovanju čovjeka i o vjeri. Ovo je poglavlje zapravo prava i potpuna psihologija vjere.

»Treba dakle«, zaključuje Adam, »da se započmemo oslobađati predrasuda modernog mišljenja: oholost autonomije duha, pretenzije, da sve shvaćamo, svim obvladavamo — tjesnogrudni racionalizam. Treba proširiti naš duh, otvoriti dušu, da u nju možemo primati sve Božje nakane. Smanjimo oholost, oslobodimo u sebi pravog čovjeka i riješimo svih spona, otesimo prašinu sa sebe. Unići u sebe, produbiti se i gledati otvorenim očima, što je to s nama«. Ovo mjesto podsjeća na Tertulijana, kad je govorio o zloj volji svojih savremenika pogana.⁸¹ Zbilja je smiješno i čudno, svakako manjak dobrog osjećaja, tražiti i ispitivati istinu sv. vjere i postavljati direktne zapreke, da bi došli do tog cilja. Poviše, jer se ne radi samo o nekom apstraktnom znanju, nego o savjesti i spasenju, uz savjestni studij ozbiljno osjećanje i iskrenost u postavljanju i u riješavanju problema ima biti zahtjev ne samo u naučnom redu, nego i u moralnom i vjerskom. »Nemirna savjest je plodno

⁸¹ De testimonio animae I.

tlo, veli Adam, u kojem *Evangelje pušta korijenje i donosi cvijeće i plod*. »Tajni izvor pogriješaka kod kritičara« predbacuje auktor »jest pomanjkanje vjerskog štovanja. Lakoumnost i drska smjelost, kojom se usuduji dirati sve Božje i postajati u red s ljudskim. To su svi oni, koji se usuduju riješavati Kristov problem pomoću mita i legendi i već po simpatijama prema licima, koja susreću. Polaze u skrajnosti i metodičke nastranosti, jer se boje čudesa. Skreću, gdje očekuju intervenciju nadnaravnosti«.

Ne zaboravlja Dr. Adam na najnužniji elemenat u vjeri: milost Božju i ličnu slobodu. »Nijedan argumenat apologetike ili teologije ne može nas po sebi dovesti do otajstva Kristova, da nam ga striktno dokaže. Naučni rad može biti predigrom, »nužnom« pripravom. Niti dostaje sama milost niti sam razum. Koji savjesno misli o svojoj odgovornosti neće odmah pristati ni na Božju objavu po Kristu, nego iza kako je utvrđeno, da daje povijest dovoljno svjedočanstvo o ovoj objavi i da se uvjerio po svojim moćima i savjesti o njezinoj vjerodostojnosti«. *Rationabile obsequium*.⁸²

»U ime intelektualnog i vjerskog zdravlja treba stupati putem, koji vodi do tajne Kristove. Jedini jasni i svijetli put je historijski život Isusov. Ovo čovječje bivanje, ovo zemaljsko Bogojavljenje, Riječ Božja pokazuje se jasno u svem sjaju historije. Pored ekstravaganca pristaša mitološke škole možemo navesti odmah nekoliko primjera izvan okvira kršćanstva: Tacit, Suetonije, Plinije Mladi u njihovim dobro poznatim tekstovima«. I svjedočanstvo Josipa Flavija Adamu je autentično i dobar dokaz.⁸³

»Naše, glavno vrelo je svakako u kršćanskim dokumentima. Sv. Pavao u svojim poslanicama najvjerniji je svjedok prije obraćenju po svojoj mržnji, poslije obraćenja po svojoj istinoljubivosti i ljubavi. *Evangelja* navlastito odaju utisak ličnog saobraćaja i fiksiraju prvotno apostolsko propovijedanje. Ove prve učenike ne promatramo svakog napose. To su učenici Isusovi i njihovo svjedočanstvo je ono zajednice u vjeri. Oni stvaraju jednu cjelinu prve crkve«

»Ovom vanjskom ugledu apostolske tradicije združuje se uzvišenost sadržaja, koji je posvjedočen velikom i živom vjerom. Očituje se originalnošću i neprotumačivošću u odnosu prema vjerskom mišljenju pisaca. Nikada ne bi mogli prvi kršćani, svi stari Židovi, sami po sebi odati sličnu vjeroispovijest. Nikad ne bi mogli niti imali ideju o novoj vjeri, ako im se ne bi bila u dušu iz vana utisla sa stalnošću po Isusu, historijskom Isusu izvana, kog su

⁸² Intelektualnu elitu ima Dr. Adam pred očima i jasno iznosi apologetske principe.

⁸³ Tamo na str. 69. i 347. Adam ovdje nema pred očima tekst u staroslavenskom Jos. Flaviju, o kojem se zadnjih godina mnogo pisalo: Stefanof, Eisler, Zeitlin i dr.

promatrali vlastitim očima. Čovječji je život Isusov vrhunac jamstva, da većeg ne možemo ni željeti.

Povjesnu sliku čovječanstva Isusova dosta kratko podaje. Ali replicira uzduž djela više puta prema potrebi u dokazivanju. U pojedinostima ima separatno mišljenje. I datumi mu nijesu fiksirani, ali s njima ne argumentira nikada. Krist iz Evandolja ostaje jasna ličnost, ali puna tajna. Kao zagonетка je pred nama, ali ju rješava. Najprije uzima moralnu pojavu Spasitelja, koju Evandolja plastički slikaju kao u reliefu, da pobuđuju pozornost, povjerljivost, toplinu i poštivanje. Bez sumnje Evandoliste opisuju zemaljski život Isusov pod vidikom Božanske Mu slave. U toj Ga slici opisuju bez nakane, da Ga prikažu preobraženim. Ne može se od njih tražiti slično u svemu, jer uskrsnuće je učinilo prejak utisak na njihovo srce i preokrenulo potpunoma njihovim mišljenjem i životom. Vjera je Evandolista u Isusovo Božanstvo nekim vjernicima zapreka, što se dovoljno ne iznosi Njegovo Čovječanstvo. Ovako krivom shvaćanju odgovara Dr. Adam, da mjestimice riješe Isusovu pojavu vrlo konkretno. Jedni da misle, da bi Isusova vanjština morala biti osobito mila, da privlači, skoro zavodljiva. Drugi pod neoplatonskim uplivom obratno, jer smatraju tijelo nedostojnim za čovjeka, tamnicom duše. Evandolje govori o fizičkoj jakosti, kad se opisuju napori i putovanja u javnom životu. Slabić i osjetljiv tip tog ne bi mogao svladati. Još dodajmo k tomu Isusovu duševnu uravnotežu. Novi nauk, nečuvan, pretenzije nemoguće za srednjeg čovjeka, mediokritet, kojem manjkaju izvanredni herojski osjećaji. Nastranosti duševnih moći ne mogu protumačiti ove pojave. Isus je bio čovjek jakog, nesagibljivog karaktera; jasno je upravljao sve svoje čine, sav svoj život k određenom cilju do žrtve. Njegova je pojava i savršena dosljednost dala Mu posebni ugled. Revnost je mnogo puta došla do izražaja sržbe, a nije nikada zasjenila njegove samilosti prema bijednima i blagosti prema svima.

Ekvilibriranost, koju nalazimo u Isusovu naučavanju, pa u djelovanju u odnosu prema političkom i socijalnom redu, uvijek je pod vidom vrhunarnosti. Ovdje Adam govori o izvanrednim susretajima Isusovim s anđelima (i sa sotonom), što je za mnoge kamen smutnje. Ovi dijelovi sastavni su dio — organsko jedinstvo — sa svim, što se propovijeda čudesnog, vanrednog i nadčovječnog. Vjernih ovdje nema riječi. Vrhunarnost u naravnosti. On je jedini Učitelj Božje pravde, Božje promisli. Nikakvih nastranosti agitatora.

Sve sile uprte u službi uzvišenih ideja, neizreciva energija u službi i gle: uzima u naručaj malu djecu, grli, blagoslivlje. Plače nad Jeruzalemom znajući propast svetog grada, plače nad grobom Lazara, kog prijateljski nježno ljubi.

A unutarnji život? »Što je oduševljavalo i pokretalo Isusovim životom bila je potpuna predaja u volju Oca nebeskog. Osjećaj u molitvi bivao je valjda najintenzivniji. Uz to velika stidljivost i

intimnost s Bogom. Rad moli, traži samoću, da bude neopažen od ljudi, a potpuno sav s Ocem, koji je na nebesima. Familjarnost Isusova s Bogom nije imala zapreke. Kad čovjek moli, pa bio i svetac, moli najprije: Pomiluj me; kaje se pred Bogom, ponizuje pred apsolutnom Svetošću. Isus moli kao onaj, koji nezna za grijeh. Kad Dr. Adam govori o Isusovoj religioznosti, pravi je teolog i psiholog.⁸⁴ Isus gleda stvaralačko Božje djelovanje u stvarima oko sebe. Vjera Ga tako prožela, da Mu to nije više vjera, nego viđenje, gledanje, promatranje. Isto možemo kazati i o intuiciji Božanske svetosti. Boga promatra neizmjerljivo dobrim, svemogućom ljubavlju, ljubeću svetost, kao što je Otac nebeski. « Sve ovo zajedno sačinjava unutanji Isusov život. Gdje se pojavio na svijetu Njemu sličan čovjek? Mjere su čovječije nedostatne. Njegova osobnost, intelektualnost, moralnost kao i religioznost sve, sve nadilazi čitavo čovječanstvo.

Najvažnije svakako je u Adamovu djelu poglavlje o otajstvu Isusove Osobe. Što Isus veli o Sebi. U tom svjedočanstvu nije samo motiv naše vjere u Njega, nego ujedno i razlog. Nesumljivi tekstovi svjedoče jasno o svijesti Isusovoj, Osobnom jedinstvu s Bogom. Jedinstvo osobe Isusa Krista, Boga i Čovjevka, prikazuje pisac uprav majstorski, svom govorničkom vještinom, kojom se zaodjeva učenjačka dubina i toplina katoličkog svećenika. Zaključuje: »Pretpostavljajući, da bismo htjeli vjerovati, imamo li to pravo? Jer konačni sud, koji nas dovodi do vjere, ne počiva li uvijek i isključivo na svjedočanstvu, na tvrdnji jednog čovjeka? O Bože, moj Bože! Gdje je Tvoja potvrda, Tvoj pečat, Tvoje svjedočanstvo?« Tvrdnji Isusovoj nije manjkalo potvrde s neba. S Grandmansionom veli, da je došlo svjedočanstvo Očevo, da potvrdi svjedočanstvo Sina.

Kao teolog, izvrstan je egzegeta katoličke Crkve, koja bdije nad Božjim naukom. Pozna sve poteškoće, koje nevjerni racionalisti pokreću protiv Isusova uskrsnuća. Izvrstan kritik pazi na pojedinosti sv. teksta, izgledao materijalno još sitniji. U glavnim potezima obnovi opću katoličku argumentaciju, kojom dokazuje Isusovo Božanstvo. Na to se obazire na tako zvane pneumatike liberalne protestantske škole, pa govori o vizijama i karakteru tekstova sv. Pavla i odnosu prema prvotnom svjedočanstvu sv. Petra i Jakova o ukazanjima u Jeruzalemu Ova tekstualna i stvarna kritika potvrđena je u ostalom ne manje slabijim unutaršnjim dokazima same stvari. Snažno je obrađena unutarnja duševna promjena Apostola. Bila je na jedamput i samo radi odnosa prema Spasiteljevoj osobi i Njegovoj misiji. Daleko je ono kolebanje u vjeri kao i svjetovna ambicija, radi koje su prije čuli i po koju oštrijem riječ od Isusa. Daleko sve što je svjetovno i slabo, kad promatraju ukrsnulog svog Učitelja. Nove misli nastupaju mjesto starih sanja, a da se ne

⁸⁴ Nikad ne govori drugčije osim u smislu re-ligare.

mogu nikako protumačiti, jer od samih Apostola ne dolaze nikako. Zato im treba tražiti vanjski uzrok. Stvarno viđenje nevidena novost pokreće svim. I Apostoli postaju svjedocima uskrsnuća. Odgovaraju svojoj zadaći. Ozbiljni su i strogi prema svojoj odgovornosti. Uvjereni su, da zapanjuju svijet propovijedanjem Isusa raspetog i uskrsnulog, svjedočanstvo Očeve svemogućnosti dano Osobi i poslanstvu Sinovu. Svjedoci su i oni sami. Vidjeli su Ga, obratili se poslije uskrsnuća, tog zadnjeg pečata iz Isusova života, Njegova Božanstva. Ne manjim razlogom oslanja kršćanstvo kroz 19 stoljeća svoju vjeru na iste činjenice.

Evandjelje treba da upozna sav svijet i razveseli se po njemu. Ovo ostvarenje svog djela sačuvao je Isus Duhu Svetom, koji nije kasnio, da se objavi. Čudo Uskrsa završuje se u čudu Duhova. I ovo je sada veličanstveno vrijeme, kad su Apostoli čuli i na novi način uhvatili staro im Evandjelje Učiteljevo, prevedeno na novi duhovni jezik. Duh istine je duh Kristov. Sav Isus je sav Krist. U teološkoj sintezi podaje u zadnjem poglavlju nauk o Otkupljenju po tekstovima iz Evandjelja i sv. Pavla.

Ferdinand Prat. D. I. daje samo epohalna djela. Prvoklasni biblicista nameće se svakom, hoće da temeljito obrađuje sv. Pismo Novog Zavjeta. Dosad bio je poznat kao poseban poznavao sv. Pavla.⁸⁵ Zna za nj svatko. Sada se dao na Evandjelja i majstorski obrađuje Život Isusov.⁸⁶ Grandmanson naziva svoje djelo o životu Isusovu samo uvodom. A Prat je svoj obrađio pretpostavljajući već mnogo. Kao da bi htio uputiti na Grandmansonu.

Života Isusovih ima mnogo u svjetovnoj literaturi. Već ovaj prikaz to dovoljno pokazuje samo kroz zadnje dvije godine. Mogu se zadovoljiti i oprečni ukusi.

Pratovo će djelo biti trajno, postat će klasičnim. Čini se, da je previše skroman, kad veli u uvodu. Ovo novo djelo »ne s' adresse ni aux débutants, ni aux maîtres, mais a cette classe moyenne de lecteurs qui, possédant déjà une connaissance sérieuse de l'Évangile, ont le désir d' en apprendre un peu davantage tel a été notre but.«⁸⁷ Ne bojim se kazati, da će od njega imati najviše koristi teolozi. Težak je na mjestima, ne tumači stvari ispočetka, nikad se ne opetuje. »Les maîtres« će moći svakako više shvatiti unutarnju vrijednost.

Uvod se mora pročitati polagano i pozorno osobito L' Évan-
gile quadriforme i njegovu L' harmonie des évan-

⁸⁵ Théologie de Saint Paul doživjela je već osam francuskih izdanja. Djelo je prevedeno na engleski, njemački, talijanski, španjolski i druge neke jezike.

⁸⁶ Jésus-Christ, sa vie, sa doctrine, son oeuvre, Paris (Beauchesne) 1933. 2. svez. VIII — 595, 594.

⁸⁷ Avant-propos str. V.

gile.⁸⁸ Nastupa kao stručnjak u hermeneutici, sve vidi, na sve upozorava. Ne pobija raznih sistema, koji s temelja ruše Isusovo postojanje, objavu, inspiraciju, čudesa i dr. Pače ove niti ne spominje, nego gdje gdje i to samo nuzgredno. Prat piše o životu Isusovu. On je pozitivan. Zgodimice samo, kako je već rečeno, i bez polemike upozori na dosljednost protivnika ili nedosljednost ili kakvu promjenu ideje, kao kod Loisyja. Odmah zatim kao da se otrese, pa svijesno upozori »qu' il n'y a pas lieu de s'attarder à des fantaisies qui n'ont point d'avenir. Opsežni program Prat je više ostvario nego li to sam zamišlja, izražen je slijedećim riječima: »Replacer la vie du Christ dans son milieu historique et social, situer les événements dans le temps et l'espace, élucider en peu de mots les idées et les locutions qui paraissent obscures et qui le sont en effet pour nous, parce qu' elles reflètent des mœurs et des institutions d' un autre âge, ou trahissent l' empreinte et le génie d' une langue étrangère, comparer attentivement les évangélistes entre eux et mettre à profit les enseignements que chacun d'eux nous offre, mais sans vouloir les emboîtrer de force l'un dans l' autre«.

Veliku pažnju posvećuje Prat, kako to sam lijepo veli »aux deux yeux de l' histoire« — biblijskoj hronologiji i geografiji. Da ne bi izgledalo nagomilavanje i da lakše stvar obradi, izlučio je mnoga pitanja iz teksta i dodao na koncu. Tako obrađuje u mnoga pitanja iz egzegeze, historije, arheologije i dr. u komplementarnim bilješkama. Ove su obrađene vrlo dobro. Tko se tim stvarima ne zanima, slobodno će ih moći ispustiti i bez kvara prosljediti čitanje do kraja s potpunim razumijevanjem. Tko se pak zanima, naći će obilje pitanja kratko, jasno solidno i zaokruženo riješavano. Što je kod čitanja bilježaka glavno, temeljitije će shvatiti samu stvar, koja se raspravljala u tekstu, na koji se odnosi ova stvarna bilješka. Naše shvaćanje govora i djela Kristovih oteščano je mnogo puta i manjkav i s tog razloga, što ih ne promatramo hronološki, redom, kojim su se zbivali, da se vidi evolucijski psihološki red. Evanđeliste se za to posebno nijesu brinuli; njima je Isus, osobito sv. Mateju i sv. Ivanu, u svoj svojoj veličini neprestano lebdio pred očima, kako su ga promatrali za ovozemnog života. Nije im bilo moguće sve pisati; još manje su pisali prema našem shvaćanju i ukusu. Zgodimice daju i hronološka obilježja. Prat se za to dovoljno pobrinuo. Više puta proputovao je Palestinu i proučavao ju i vidi se u njegovu djelu, da mu je topografija i Jeruzalema i čitave Palestine baš kao na dlanu.

O djelu i nauci Kristovoj, kad govori, naravno da se dao na egzegezu. Tu je Prat osobito doma. On je filolog; ali ne oteščava štiva s filološkim tumačenjima osim što to čini u bilješkama, navodi i tumačenja sv. Otaca i crkvenih naučitelja. Ni ovom prilikom

⁸⁸ I. svezak, str. 12—40.

ne ispušta ništa, što bi moglo pripomoći boljem i dubljem shvaćanju; tako mnogo stvari ima iz historije, arheologije, geografije, filologije i crkvene predaje. Legendama ni traga, osim što se nalazi po gdje koja stvar kod Otaca, a k njima je ušlo po apokrifima. Kadgod je jako zbijen; zaželio bi čitač i opširnijih tumačenja evanđeoskih tekstova: Marijinu pjesmu »Magnificat« izložio je u samih osam, a Zaharijinu »Benedictus« u dvanaest redaka.

Ne bi bio potpun, kad ovdje ne bi spomenuo, da se Prat osobito ističe kao dubok teolog. Ne može biti bibličiste, ne može se ni zamisliti ozbiljnog egzegete bez temeljitog poznavanja dogmatike; inače je takav bibličista dosadan i zakržljao korijenodubac. Može biti i historičar kulture onog vremena ili samoga teksta, ali bez života katoličkog teologa — bibličiste. Ovo Pratovo djelo s tog gledišta lako bi nazvali evanđeoskom teologijom. Kad bi se provela sinteza, imali bi gotov teološki priručnik kao što je i već spomenuta mu »Théologie de saint Paul«, bez koje ne može biti nijedan dogmatičar. Rekao bi, da će to Prat i učiniti; sve je već donekle pripravljeno. Krist je transcendentno biće, Bog, koji je uzeo čovječju narav. To je središnja os. On je Spasitelj, Bog i Čovjek zajedno. To je bit evanđeoska, kršćanstva, glavni sadržaj Pratova djela: Isus-Krist, njegov život, nauk i njegovo djelo. Nema tu dijeljena: Krist-Bog, objekt vjere, Isus-Čovjek, objekt historije. Piše: Život, nauk i djela Verbi Incarnati.

Sjajno je mjesto, kad govori, kako je Petar zatajio Isusa. Nije jedna osoba, više ih je, koji su prouzročili Petrov pad.⁸⁹ Zatim neriješene rasprave o 14. i 15. Nisana. »A lire les Synoptiques sans prévention, on a l'impression irrésistible que Jésus a mangé l'agneau pascal le soir du 14 nisan, que par conséquent, il est mort le lendemain, 15 nisan, jour de la grande solennité, Saint Jean, au contraire, semble dire non moins clairement que Jésus a été crucifié au moment même on les Juifs immolaient l'agneau pascal, l'après — midi du 14 nisan.«⁹⁰ Racionalisti upiru prstom u ova mjesta tvrdeći da se radi o jasnoj kontradikciji. Katolici već principijelno, najprije s nepogriješivosti sv. Pisma, odbijaju tu bezbožnu hajku i u tumačenjima se razišli u more hipoteza. Prat adaptira Petovijevu teoriju,⁹¹ kojoj u potvrdu iznosi izjave i mišljenja učenih

⁸⁹ II. svezak, str. 352—355.

⁹⁰ Tamo str. 507.

⁹¹ Petovije u svojim djelima *Doctrina temporum* i u *Rationarium temporum* oslanja se na jedan teški i dosta nejasni tekst sv. Epifanija u *De anno et die dominicae passionis* kod Migne'a P G 42, 839—1016. Međutim opća je stvar kod svih bibličista i historičara, da se na svjedočanstvo sv. Epifanija, osobito kad se od drugih Otaca i pisaca razilazi, ne oslanja sa stalmošću, jer je ispisao sve, što je gdje dočuo. Dok naprotiv u drugim slučajevima jedini je mjerodavan.

i savremenih rabina.⁹² Na koncu, resumirajući sve, zaključuje: »L'année de la Pâque entre les pharisiens qui donnaient le ton en matière religieuse et les grands prêtres sadducéens, à qui incombait le soin de régler le calendrier. Les deux dates pouvaient être considérées comme légitimes: l'une ayant pour elle la lettre de la loi, l'autre l'interprétation de l'autorité compétente. Jésus, sachant qu'il allait mourir, choisit la première date et mangea la Pâque le soir du jeudi, avec un certain nombre de ces concitoyens — pharisiens ou sadducéens, peu importe, — le reste du peuple le mangea le lendemain soir.«⁹³ Prat je uvjeren, da ovakovo riješenje otstranjuje sve poteškoće. I osobno priznajem, da ovo tumačenje mi ne izgleda ni tako prisiljeno, kako kod tolikih drugih hipoteza, koje međutim ne dovode do načelnog rješavanja.

Prat ima i nove načine u rješavanju mnogih poteškoća. Prolog Evandjelja sv. Ivana spada svakako u perikope, koje se valjda najviše proučavaju. Koliko mi je poznato, prije Prata nije nitko postavio tezu o trostrukom ukazanju Božje Riječi: 1re phase (v. 10): *Présence du Verbe dans le monde aboutissant à en échec*. 2e phase (v. 11): *Venue invisible du Verbe chez les siens avec un demi-succès*. 3e phase (v. 14): *Apparition visible du Verbe au milieu de nous, avec plénitude* (v. 16).⁹⁴ Neznam, kako ovdje u prologu nema 13 .retka, koji ispušta. Tumačenje je i zadovoljava, da čovjek sasma drugčije iza toga razumijeva I v. 1, 9. Još prije nego li raspravlja o Ivanu i njegovu Evandelju, bavi se sa sv. Lukom. Protiv liberalnih kritičara utvrđuje, da su prva dva poglavlja originalno pisana grčkim jezikom. Kao nigdje drugdje treba imati u ovim poglavljima obzir na biblijski stil, pa duh aramejsko-biblijskog jezika kao i kraja, vremena i ljudi.⁹⁵ Na prvi pogled izgledalo bi kao da bi Prat htio reći, da je Betlehem sav kršćanski, kad veli, da u njemu ima samo nekoliko muslimana,⁹⁶ premda ih ima preko osam stotina.⁹⁷

Već sam spomenuo, da je Prat iz teksta isključio neka kulturna, personalna biblijska, hronologijska druga pitanja, koja je postavio u dodatak. Ova pitanja stvaraju već za sebe jednu cjelinu i zaobljena bila bi samostalno djelo. Radi toga je Pratov Život Isusov i narastao obsegom. Krštenje Isusovo postavlja godine 27. naše ere,

⁹² Svez. H., str. 513 i dalje.

⁹³ Tamo str. 518.

⁹⁴ Svez. I., str. 55. i sl., zatim 505—507.

⁹⁵ Tamo str. 59 i sl.

⁹⁶ Isto str. 87 u bilješci na dnu veli: »Bethléem a beaucoup souffert pendant le grande guerre. Sa population est tombée de 11 000 à 7 000 habitants, dont 4 000 catholiques. Il y a 150 protestants, autant d'arméniens, quelques musulmans.

⁹⁷ Dr. Leo Haefeli, Ein Jahr im heiligen Land Luzern 1924., str. 13 i 327.

a smrt, uskrnuće i druga otajstva s ovima u vezi postavio je 29. godine.⁹⁸ Zastupa dvogodišnje djelovanje Isusovo. Isus se rodio 6. godina prije Krista.⁹⁹ Iz internih razloga s mnogim modernim bibliclistima imalo bi V. poglavlje Ivanova Evandelja stajati prije VI. pogl.¹⁰⁰ Juda nije bio prisutan kod ustanove presvete Euharistije.¹⁰¹ Razlikuje tri Magdalene.¹⁰² Emmaus mu je Amouas,¹⁰³ premda jači razlozi govore za el — Qubebe.¹⁰⁴

Prat je posvetio mnogo skrbi kod sastavka i podjele svoje knjige. Jasan je i pregledan. Daleko je svaka banalnost; sve je strogo, teološki naučno. Nada sve se ističe velika toplina, kojom je napisano čitavo djelo. Sve obuzima čitača, napose zadnja poglavlja: Živučii Krist u Crkvi i Krist Kralj duša.

S Lagrangeovim *L'Évangile de Jésus-Christ*, Grandmaisonovim *Jésus-Christ, sa Person, son Message, ses Preuves*, Lebretonovim *La vie et l'enseignement de J. Chr., notre Seigneur* kao i u ovom pregledu spomenutim djelima Sichenbergera i Adama čine ova dva sveska od P. Ferdinanda Prat potpunu harmoničnu cjelinu i divan su uvod k egzegezi Evandelja.

Benedikt Zborovčić, prireditelj evandelistara.

D. Krsto Stošić.

Dr. P. Kolendić objelodanio je zanimiv članak¹ »Benedikt Zborovčić kao učitelj u Šibeniku« iznoseći o njemu nekoliko dokumenata iz šiben. općinskog arhiva. Pisac nam kaže,² da je Zborovčić mijenjajući ponešto jezik dao novo izdanje lekcionara Bernardina Splicićanina u Mlecima 1543. »jedne vrlo popularne i raširene knjige, jer bi iz nje čitali katolicima evandjelje i poslanicu na cijelom području našega jezika u bukvalnom smislu od Soče do Vardara.« Dr. Kolendić govori: »O njemu (Zborovčiću) nismo uprav

⁹⁸ Prat, sv. I., str. 483.

⁹⁹ Isto str. 516.

¹⁰⁰ Isto str. 568—569.

¹⁰¹ Isto str. 573.

¹⁰² Svez. II., str. 500—506.

¹⁰³ Isto, str. 559—563.

¹⁰⁴ Haefeli, str. 41—45.

¹ Pokret, list jugosl. učiteljstva, Šibenik, januar 1926. br. 5. str. 7—9.

² Prema publikaciji V. Jagica, *Zwei Bibliographien*, Archiv II. g. 1877.